

Дика Н.М. - кандидат педагогічних наук; доцент кафедри теорії та методики навчання української мови КМПУ ім. Б.Д. Грінченка

**Дискусія як інтерактивний компонент уроку української мови
в старшій школі**

Вступ світової спільноти до ери інформаційної цивілізації визначає необхідність подолання багатьох комунікативних труднощів, серед яких наявними є мовні, тому в теорії та практиці сучасної освіти інтерактивна комунікативна компетенція розглядається як найважливіша риса кваліфікації майбутнього спеціаліста.

З метою удосконалення процесу міжнародної інтеграції, починаючи з 60-х років ХХ ст., Рада Європи розпочала ряд заходів, спрямованих на розробку та реалізацію програми інтенсифікації навчання мови "Language learning for European citizenship" [10;72]. В 90-ті роки було розроблено концепцію формування та розвитку здібностей учнів спілкуватися у контексті особистісно-зорієнтованого навчання. Реалізацію головних принципів даної концепції було впроваджено за такими напрямками:

- розробка інноваційних методик і створення нових навчальних матеріалів, комплексних технологічних систем навчання та рекомендацій для професійної підготовки вчителів-філологів;
- розробка системи оцінювання та самооцінювання;
- створення методики самоосвіти з урахуванням індивідуалізації процесу навчання.

Провідним та найефективнішим у методиці навчання мови було визнано інтегрований комунікативний підхід, у межах якого останнім часом виокремлюється інтерактивний підхід, під яким слід розуміти оволодіння вмінням установлення, підтримки, розвитку, взаємодії та взаємовідносин між

учасниками процесу спілкування завдяки комунікативним стратегіям, встановленим правилам і нормам комунікації.

В межах інтерактивного підходу до процесу вивчення мови найважливішим є принцип інтерактивності навчання. Цей принцип дозволяє припустити підключення учасників процесу навчання до такої "моделі міжособистісної комунікації, яка є спрямованою на розвиток співпраці та орієнтованою на взаємодію учасників комунікації". [1; 35].

Особливого значення даний методичний принцип набуває на уроках української мови в процесі вивчення лексики, коли під час дискусії учні вчаться правильно застосовувати набуті знання в комунікативних ситуаціях та під керівництвом вчителя розвивають дискусійні вміння, як один із видів мовленнєвої діяльності. Проблеми формування інтерактивної компетенції в учнів ЗНЗ не можуть бути успішно вирішені без усвідомлення необхідності навчити їх діяти у різноманітних сферах комунікації.

В процесі розробки методики навчання особистісно-зорієнтованому спілкуванню, вибору об'єктів навчання та контролю необхідно також враховувати психолого-педагогічні аспекти, соціальні передумови в суспільстві. Такі дослідники, як В.А. Артемов, О.М. Беляєв, О.О. Леонтєв, М.І. Махмутов, О.О. Миролюбов, І.О. Синиця, Л.В. Щерба та ін. вказували на те, що вибір об'єктів детермінується соціальними факторами, що мету навчання зумовлено потребами суспільства на даному етапі розвитку.

У наш час, коли країна знаходиться в умах розвитку євроінтеграції та вступає до Болонського процесу, найважливішим є володіння усним спілкуванням та вмінням ведення дискусії зокрема. Участь у таких ситуаціях припускає розвиток умінь:

- участь у діалозі, бесіді, дискусії, вираження різноманітних комунікативних намірів (порада, співчуття, жаль, подив, нерозуміння);
- володіння усіма видами монологічного мовлення (інформування, пояснення, уточнення, інструкція, ілюстрування, доповідь);

- розуміння висловлювань наукового характеру, що стосуються вищевказаних ситуацій спілкування.

Комунікація - це, перш за все, "не что иное, как способ внесения той или иной коррекции в "образ мира" собеседника, необходимой для согласования мотивов, целей, средств при совместных действиях" [6; 65]. Останнє є особливо важливим, коли в процесі спілкування під час уроку виникає проблемний діалог, діалог-суперечка, дискусія або ж у випадках виходу діалогічного спілкування за межі навчального процесу - до більш ширшого діяльнісного контексту - у нестандартних ситуаціях.

Успішне володіння вмінням вести дискусію, діалог та знаходити порозуміння в даному процесі визначається навичками та здібностями комунікантів вийти на вищий рівень спілкування. Це добре відомо журналістам, дипломатам, політикам, бізнесменам, працівникам комунікативної сфери нашого суспільства, які володіють різноманітними засобами метакомунікативного керування мовленнєвою поведінкою співрозмовника. Також дискусія повинна стати обов'язковим елементом уроків української мови у випускних класах і мати пропедевтичний рівень у класах початкової та основної школи.

Дискусія, як будь-який метакомунікативний акт, є спрямованою на досягнення взаєморозуміння між комунікантами. Для уточнення поняття "дискусія" варто розмежовувати його з такими мовленнєвими подіями як "суперечка", "полеміка", "диспут".

У Словнику іншомовних слів під *дискусією* (lat. discussio - розгляд, дослідження) розуміють публічне обговорення будь-яких проблем і питань, що суперечать одне одному. Дискусія іноді розглядається як метод активізації процесу навчання, вивчення складної проблеми. Поняття "диспут" інколи використовують як синонім до "дискусії". *Диспут* (lat. disputo - розмірковуую, сперечаюся) - колективне обговорення політичних, економічних, моральних та професійних проблем, на рішення яких немає загальноприйнятої відповіді. в процесі даного обговорення \ диспуту його

учасники висловлюють різноманітні судження, оцінки, точки зору на ту чи іншу подію, проблему. *Суперечка* - це процес обговорення проблеми, її колективне дослідження, в процесі якого кожна зі сторін аргументує або заперечує думку співрозмовника та претендує на монополію істини. Суперечка найчастіше є характеристикою такого виду спілкування, коли в процесі обговорення беруть участь дві протилежні сторони, в той час як дискусія припускає колективне обговорення проблеми. Для *полеміки* (lat. *polemikos* - ворожий, войовничий) характерною є процедура суперечки, але такої, що призводить до конфронтації та боротьби принципово протилежних думок, підходів до рішення визначених проблем. Якщо диспут і дискусія найчастіше ведуть до колективного пошуку істини та не відбиваються на міжособистісних стосунках, то полеміка і суперечка "вражають" співрозмовників, оскільки їх метою є перемога над супротивником, незважаючи ні на що, аби нашкодити пошуку та вибору оптимального рішення. [8;56-200].

Обов'язковою умовою дискусії є наявність будь-якого суперечливого питання, положення, коли думки учасників дискусії не приймаються остаточно, а лише припускають можливість компромісного рішення, яке напрацьовується учасниками дискусії. Для успішного проведення дискусії її учасники повинні володіти знаннями щодо предмету обговорення, прийомами психологічного впливу та управління бесідою, мати високий рівень культури спілкування, а також вміти будувати власні висловлювання відповідно до комунікативного наміру і ситуації спілкування, логічно правильно формувати і висловлювати думку, прогнозувати хід дискусії, співвідносити власну роль і позицію у процесі мовленнєвого спілкування з роллю та позицією опонента.

Якщо розглядати дискусію як одну із навчальних ситуацій особистісно-зорієнтованого спілкування, то варто зазначити, що вона є одним із засобів активізації навичок спілкування, тому що дискусія - це діяльнісний процес, упродовж якого відбувається "дослідження, розбір, обговорення будь-якого

питання, проблеми" [4;55]. Зазвичай під дискусією розуміють наступні види творчих завдань: "мозковий штурм"; рольові ігри; уявні ситуації.

Дискусія сприяє організації розумової діяльності учнів. вона є актом колективного мислення та розвиває навички критичного судження та міркування; формує вміння публічного виступу з промовою; сприяє розвитку логічного мислення, свідомому засвоєнню знань; вчить мислити, критично оцінювати і творчо опановувати навчальний матеріал.

В методиці розрізняють спрямовані та вільні дискусії. На початковому етапі, як правило, проводиться спрямована дискусія, яка в подальшому поступається місцем вільній. Такий тип ґрунтується на визначеній, обмеженій темі чи на базі тексту та має контрольований, передбачений характер. Учням підказується загальний хід дискусії, пропонуються питання, які спрямовують даний процес у потрібне русло, на загал виносяться судження у вигляді окремих висловлювань, плану, логіко-синтаксичних схем, лексичних таблиць, реплік, ілюстрацій тощо. На наступному рівні навчальна дискусія є менш регламентованою, має творчий характер. Її учасники виявляють високу активність і самостійність, визначають проблематику, зміст і хід обговорення. Важливою рисою вільної дискусії є її самоорганізація. Вчитель займає діалогічну позицію: підтримує, стимулює обговорення евристичними прийомами заохочує до обміну інформацією та різноманітних підходів щодо теми обговорення, спонукає учнів до пошуку згоди у вигляді загальної спільної думки або рішення. На даному етапі розвитку дискусійних умінь та володіння мовленням вільна дискусія може мати наступні організаційні форми: "засідання експертної групи", "круглий стіл", форум, диспут, дискусія у формі піраміди [9;314]:

- **"засідання експертної групи"** є обговоренням заданої проблеми групою з шести-семи осіб на чолі з головою. Позиція експертів потім викладається публічно;
- **форум** - це обговорення, під час якого експертна група вступає до обміну думками з аудиторією;

- *дискусія у формі піраміди* характеризується поступовим збільшенням кількості учасників, які обговорюють дану тему чи проблему, тобто розширенням групи. Наприклад, спочатку обговорення відбувається у парах, потім пари об'єднуються в групи, до складу яких входять чотири, шість, вісім і більше осіб, доки в дискусію не вступають усі. Дискусія може мати додаткове завдання - досягнення компромісу чи згоди у процесі прийняття рішення [9; 311];
- *"круглий стіл"* - це процес обміну думками з будь-якого питання, проблеми, що цікавить учасників дискусії. "Круглий стіл" є аутентичним спілкуванням. Учасник, який виступає за " круглим столом", самостійно розробляє власну стратегію і тактику виступу в залежності від тієї мети, яку він ставить перед собою, а не вчитель. Проблеми, що обговорюються за "круглим столом", можуть бути різноманітними - соціальними, політичними, морально-етичними, психологічними тощо.
- *диспут* - це формалізоване обговорення, побудоване на заздалегідь підготовлених виступах учасників – представників двох команд-суперників. Іноді методисти описують поділ групи на дві, три та більше команд, з тією метою, щоб кожна мала захистити власний тезис. [11;93]. Під час диспуту учасникам необхідно ретельно продумати всі підстави та доведення протилежної сторони, яка підтримує іншу точку зору, щоб знайти уразливі місця у висловлюваннях та твердженнях, логічно аргументувати власні виступи, побудовані на доведенні "від супротивного".

Пропонуємо приклади дискусійних завдань.

Завдання №1

«Засідання експертної групи»

Прочитайте висловлювання. Використовуючи його зміст, з'ясуйте значення слова як основної одиниці лексики.

Слово – найтонше доторкання до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою вдою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом... Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити й вилікувати, посіяти тривогу і безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку й сльози, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі... (В. Сухомлинський.)

Завдання №2

«Форум»

Спираючись на приклади уривків із художніх творів доведіть, що «перенос значень служить для створення художньої виразності (тропів, епітетів, метафор, уособлень, метонімії)» (тема форуму).

Завдання №3

«Круглий стіл»

На основі прочитаного тексту назвіть специфічні риси української мови. За допомогою етимологічного словника визначте походження виділених слів. Складіть зв'язну розповідь про склад лексики сучасної української мови з погляду її походження.

Українська мова – одна з найрозвиненіших у світі. Вона має величезний лексичний фонд, багату синоніміку. Ось узяти б слово лелека. Це не єдина назва птаха. Він і чорногуз, і бусел, і бузько, і гайстер. А яка різноманітність граматичних засобів, скільки зменшено-пестливих форм: вітер – вітерець, вітрець, вітрик, вітронько; збільшені – вітрище, вітровище, вітрюга, вітрюган, вітрисько; сильний вітер – вітровій.

Окраса української мови – її милозвучність, яка створюється і чергуванням У-В; І-Й на межі слів, і униканням збігу більш ніж двох

приголосних: радість, але радісний; щастя – щасливий; Запоріжжя – запорізький!..

У плідному спілкуванні з іншими мовами українська вбирає з них крилаті слова, найвлучніші вислови, вживаючи їх як власні, і ми не завжди замислюємося над тим, звідки вони потрапили до нас. Такі запозичення входять у фонд загальнолюдської культури, вони притаманні кожній розвиненій мові. (Є. Чак.)

Завдання №4

«Диспут»

Визначте в реченнях загальноновживані та незагальноновживані слова. Чим відрізняються між собою слова (діалектні та професійні), що належать до другої групи? Доведіть правильність своїх міркувань.

- 1. Не встиг Магазаник вирізати колодачем до перших сніжок стільники, як в оселі почувся дзвін ланцюга і несамовите валування блохастого куделя, що глушив джмелине дзижчання ліри й голос лірника. (М. Стельмах.)*
- 2. Крім словесної мови, для вираження думок і порозуміння люди користуються немовними комунікативними знаками, розрахованими на слухове чи зорове сприймання. (П. Дудик.)*

Завдання №5

«Дискусія»

Поділіть клас на дві групи. Користуючись двома висловами, проведіть дискусію. Для доведень використовуйте уривки з народної творчості, наукових статей, фахових публікацій, художніх творів.

- 1. «Українська мова дуже багата на синонімічні засоби. Уміле їх використання робить мову точною, виразною за змістом, стилістично відшліфованою і при потребі емоційно насиченою.»*
- 2. «Антоніми служать для зіставлення, порівняння контрастних понять. Вони широко використовуються в народній творчості,*

*в художній літературі, в публіцистиці і науковій мові.
Наявність антонімів свідчить про багатство мови, її значні
виражальні можливості.»*

Завдання №6

«Мозковий штурм»

1. Що таке лексика?
2. Чому слово може мати кілька значень?
3. Що таке лексичне значення слова?
4. Чи заважає багатозначність слова взаєморозумінню між людьми?
5. Як виникають переносні значення слів?
6. як і для чого використовуються синоніми в мовленні?
7. Чому виникають омоніми в мові?
8. Які слова називаються антонімами? З якою метою вони вживаються?
9. Які слова належать до найдавнішої частини словникового складу української мови?
10. Чому в лексиці російської, української і білоруської мов є багато спільних рис?
11. Охарактеризуйте діалектні і професійні слова.
12. Якими словами збагачується словниковий склад української мови?
13. Які слова називаються запозиченими? Чому в кожній розвиненій мові є слова, засвоєні з інших мов?
14. Що таке застарілі і нові слова?
15. За яких умов нові слова стають звичайними, загальноновживаними?

Важливим моментом у процесі проведення дискусій на уроках української мови у старших класах ЗНЗ є стимулювання співпраці, що характеризує інтерактивний підхід, який полягає не тільки в умінні чітко, зрозуміло та змістовно викладати власні думки, але й в умінні слухати і чути протилежні думки для того, щоб вносити свої зауваження у певний час відповідно до ситуації мовлення.

Безумовно, дискусія має особливе значення у процесі підготовки випускників ЗНЗ до майбутньої професійної діяльності, тому що мовленнєва функція є найважливішою для будь-якого фахівця, як під час навчання у ВНЗ, так і в процесі праці тощо. Дискусія сприяє ефективному формуванню дискусійних умінь за рахунок активного включення учнів до обговорення поставленої проблеми. При цьому власне процес навчання відбувається на моделях, прикладах, помилках інших учасників дискусії та базується на їх інтерактивній компетенції.

Список використаних джерел

1. Астафурова Т.Н. Лингвистические аспекты межкультурной деловой коммуникации. – Волгоград: Изд-во ВолгГУ, 1997. – 108 с.
2. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива. [Реформування сучасної освіти]// Поч. шк. – 2002 - №5 – с.5-6.
3. Беляев О.М. Сучасний урок української мови. – К., 1981.
4. Большая Советская Энциклопедия. Изд-во 3-е. Т.8 – М.: Советская Энциклопедия, 1972. – с.300.
5. Галетова А.Г., Пентилюк М.І. Українська мова: Факультативний курс: Навчальний посібник для вивчення української мови за межами України в 9-11 кл. – К.: Освіта, 1992. – 352 с. – Мова укр.
6. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. – СПб: Русско-Балтийский информ. центр БЛИЦ, 2001. – 223 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность и личность.// Вопросы философии. – М., 1974. – №4 – с. 63-66.
8. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів. – Харків: Основа, 1990. – 88с.
9. Одинцов В.В., Иванов В.В., Смолицкая Г.П. и др. Словарь иностранных слов. – М.: Просвещение, 1990. – 256 с.

- 10.Словник іншомовних слів./ Укладачі: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Український мовно-інформаційний центр НАН України. – К.: Наукова думка, 2000. – 680с.
- 11.Точилина М.В. Дискусия как вид групповой коммуникации./ Проблемы и перспективы высшего гуманитарного образования в эпоху социальных реформ.// Научно-методическая межвузовская конференция 17-19 февраля 1998 г. Тезисы докладов. – СПб: Изд-во СПбГУП, 1998. – с. 311-315.
- 12.Ur P. Discussions that work. Task-centred fluency practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 122 p.